

GERHARD LOHFINK

A szentírás-magyarázat problémája Isten országának jézusi meghirdetésével

Egy búcsúelőadás a teológiai mondanivaló megfogalmazásán kívül arra is alkalmat kínál, hogy sok mindenért köszönetet mondjunk. Köszönetet mondok először is a Katolikus Teológiai Fakultásnak azért, hogy 14 éve meghívott Tübingenbe, egy olyan egyetemi karra, amely nélkül nem gondolható el a katolikus teológia története. Legyen még oly körülményes és körültekintő a tanszékvezető kiválasztásának folyamata, ennek végén mégis elkerülhetetlen a kar oldaláról a bizalom radikális aktusa. Ilyen bizalomba fogadás várt itt engem. E bizalom hangja volt ismét hallható számomra Peter Hünermann dékán bevezető szavaiból. Tágas teret találtam itt arra, hogy szabadon, anyagi gondoktól mentesen kutathassak, taníthassak és publikálhassak – ez utóbbi lehetőségét a világ legrégebb óta folyamatosan működő teológiai folyóirata, a *Theologische Quartalschrift* biztosította. A kutatás, a tanítás és a publikálás szabadsága magától értetődőnek látszik. Ha azonban körülnézünk a világban és a történelemben, azonnal láthatjuk, hogy mégis milyen kevéssé az. A Katolikus Teológiai Fakultás az állandó eszmecsere lehetőségét is biztosította számomra oly kedves és nagyrabecsült kollégáimmal, akiktől mindig tanulhattam. A legtöbbjük kedvéért legszívesebben újra beültem volna a hallgatók közé. De nem volt bátorságom hozzá.

1987 téli szemeszterének a végén lemondtam a tübingeni professzori állásomról, hogy életemet teljesen az „integrált gyülekezetben” élhessem, és ott is dolgozhassam. Itt az 1987. július 6-án megtartott búcsúelőadásom szövege olvasható, melyet szándékosan nem dolgoztam át, ki sem bővítettem. Csupán azt szükséges megemlítenem, hogy a III. részben kifejtett téziseim megfogalmazásához fontos ösztönzést jelentett Ludwig Weimer *Die Lust an Gott und seiner Sache, oder: Lassen sich Gnade und Freiheit, Glaube und Vernunft, Erlösung und Befreiung vereinbaren?* (Herder, Freiburg i. Br., 21982) című munkája.

Köszönetet mondok az Evangélikus Teológiai Fakultáson dolgozó ismerőseimnek és barátaimnak is. Nemcsak teológiám világát tágították ki, hanem alkalmat adtak újra meg újra arra is, hogy a Bibliából kiindulva, egészen személyes, sőt spirituális beszélgetéseket folytassak velük, amelyek megerősítették a hitemet. Noha az egyház mély sebének, jelesül a hasadásának a realszimbóluma a két teológiai fakultás egymás melletti léte, ez az egymásmellettség mégis a lelki gazdagodás forrását jelentette nekem, és állandó szellemi ösztönzést is adott.

Köszönetet mondok a sok-sok hallgatónak is, akik az elmúlt tizennégy évben részt vettek itt, a Kupferbauban tartott előadásaimon. Az első években mindig félelemmel és reszketéssel jöttem az előadásokra: meghallgat-e egyáltalán valaki? Kedves hallgatóim, Hölgyek és Urak: hogy valóban meghallgattak, hogy mindig, újra meg újra eljöttek, hogy tanulhattam az Önök nyíltságából és igazságszeretetéből, s hogy a fiataláguk életet lehelt belém: micsoda ajándék!

Sok mindent mondhatnék még, sok mindent kellene még megköszönnöm, ám mondanivalóm döntő többségének kimondatlanul kell maradnia. Egyet azonban nyugodtan kimondhatok: egy német teológiai fakultás nem csupán állami intézmény. Az egyház megbízásából is tanít. E helyen mondok köszönetet kifejezetten azért a bizalomért, amellyel Georg Moser püspök, az ő lelkipásztori munkatársai és az egész Rottenburg püspökség folyamatosan megajándékoztak engem. Az elmúlt tizennégy évben sohasem kényszerített senki semmire. Találtam ellenben közösséget a hitben, az evangéliumért érzett aggodalmat, sváb észjárást és olyan emberséget, amely újra meg újra semmivé foszlatta az egyházat fenyegető félelmetes veszélyt, hogy az őt körülvevő társadalomhoz hasonlóan bürokratikus rendszerré váljon.

Ha tehát most távozom, nem azért teszem, mert ezt a helyi egyházat nem éreztem otthonomnak, nem azért, mert nem bírtam tovább az egyetemi üzemet, s nem is azért, mert – ahogyan egy kollégám aggódóan írta – midlife-crisis kapott el, hanem azért, mert olyasmire bukkantam, ami erősebb és lenyűgözőbb, mint amit eddig valaha átélhettem. Most a legszívesebben erről beszélnék. Mivel azonban az ember a szeretete tárgyáról nehezen tud előadást tartani, ezért ennek az objektív alapzatáról fogok beszélni: Isten országáról.

I. Az Isten országára vonatkozó mai exegetikai beszédmód egyoldalúságai

Isten országa nagy kihívást jelent a szentírás-magyarázatnak, s ennek jelei korán meg is mutatkoztak. Már annak el kell gondolkoztatnia bennünket, hogy az „Isten országa” fogalom olyan gyorsan a háttérbe szorult a kora keresztény teológiában. Pálnak és a János-evangélium szerzőjének még sikerült más fogalmi

nyelvbe transzformálnia azt, amit a foglom jelöl. Isten országa náluk az *Isten igazságosságában*, illetve az *élet* fogalmában fejeződik ki. De milyen gyorsan semmivé foszlott e két fogalom helyes értelmezése is! Hosszú exegétikai felfedezéstörténetre volt szükség ahhoz, hogy egyáltalán újra világossá váljék, mit is értettek eredetileg azon, hogy ζωή, δικαιοσύνη θεοῦ – azaz amit eredetileg a βασιλεία θεοῦ jelentett. Hát mi? Mi tudjuk, hogy mit jelentenek?

Bizonyosan jóval többet tudunk róla, mint a korábbi évszázadok. Azóta ismerjük az „Isten királysága” fogalom Jézus kora előtti komplex hagyománytörténetét. Határozottan el tudjuk különíteni továbbá az egyház húsvét utáni ígehirdetésétől azt, amit a történeti Jézus hirdetett. Mindenekelőtt azonban: Johannes Weiß és Albert Schweitzer munkássága óta nagyon világosan szemünk elé tárultak Jézus üzenetének eszkatológikus körvonalai.

A történetkritikai szentírás-magyarázat tehát olyan képet tud alkotni Isten országának Jézus által hirdetett felfogásáról, amely a korábbi évszázadok által alkotott képekénél jóval élesebb, és összehasonlíthatatlanul több részletet tesz láthatóvá. A fotográfia kategóriáiban fogalmazva: a régebbi felvételekkel összehasonlítva az a kép, amelyet a modern szentírás-magyarázat Isten országának jézusi meghirdetéséről készített, mélységelesség, színfokozat és felbontás szempontjából sokkal jobb minőségű. A szentírás-magyarázat ma rendelkezésünkre álló technikája jóval fölülmúlja a korábbi évszázadokét.

Csak az a kérdés, sikerül-e egyszerűsíteni a helyes látószög is kiválasztanunk a nagyteljesítményű szentírás-magyarázatunkkal, amely a természettudományok egzaktságáról álmodzik. Ugyanis minden egyes tárgy leképezéséhez létezik egy optimális pozíció. Előfordulhat, hogy a szentírás-magyarázat egyáltalán nem találta meg a helyes pozíciót, s ezért olyan képet hoz létre, amely a jobb mélységelesség és a nagyobb részletgazdagság ellenére sem jobb, hanem egyenesen rosszabb minőségű képet alkot Jézus Isten országáról hirdetett felfogásáról, mint a korábbi évszázadok? Akárhogy is, véleményem szerint az a kép, amelyet a mai exegézis Isten országának jézusi meghirdetéséről alkotott, technikai kvalitásai ellenére három súlyos egyoldalúságot is felmutat.

1. Isten országának időpontja

Az első egyoldalúság Isten országának az idejével kapcsolatos. Az újabb szentírás-magyarázat ugyan szüntelenül azt hangsúlyozza, hogy az Isten országával kapcsolatos jézusi szövegek értelmezésénél a jelen és a jövő feszültségét egyik irányban sem szabad feloldani, ám sok szentírás-magyarázó mégsem tartja magát ehhez a helyes belátáshoz. Az Isten országának jelen- és jövőaspektusa közti feszültség kidomborítása után rögtön neki-

látnak elbogatellizálni a jelenaspektus fontosságát. Például a következőket mondják: Isten országa csak Jézusnak a személyében van jelen; csak Jézus jelképes cselekedeteiben van jelen; csak Jézus szavában van jelen; dinamikusán, proleptikusán, anticipatív módon, pontszerűen-szituatíván van jelen; illetve egy egészen kifinomult változat szerint: meghirdetése módusában van jelen.

Nem tehetek róla, így kell fogalmaznom: az efféle utólagos megszorításokkal Isten országa megfullad, hiszen ténylegesen ismét visszaszorul a jövőbe. Ha viszont hűek akarunk lenni Jézus üzenetéhez és gyakorlatához, a baszileia általa hangsúlyozott *jelenét* kell mindennél jobban kidomborítanunk. Hiszen azt, hogy Isten a jövőben létrehozza majd királyi uralmát, Jézus idejében mindenki hitte Izraelben, aki egyáltalán a végső idők reményében élt. Épp abban rejlik Jézus összetéveszthetetlen különlegessége, hogy rémisztő beteljesüléstudattal jelentette ki: Isten országa most van jelen. S nemcsak hírül adta megérkezését, hanem a gyakorlatban, Messiásként meg is valósította azt.

De miért nem sikerül a szentírás-magyarázóknak tudatosítaniuk az egyházban Isten országának ezt a *jelenaspektusát*? Németországban 1848 óta megrendezik a Katolikus Napot. Az adott rendezvény programja többnyire egy gondosan kiválasztott mottó köré szerveződik. E mottók között még nem akadt olyan, amelyik azt hirdette volna: Isten országa jelen van. Az 1986-os aacheni Katolikus Nap mottója így hangzott: „Jöjjön el a te országod.” Milyen megdöbbenést váltott volna ki, ha a Lk 11,2 helyett a Lk 11,20 lett volna a mottó: „...akkor eljött hozzátok az Isten országa”! Ám nyugalom: központi rendezőbizottságok nem hisznek és vallanak semmi ilyesmit. S ez már csak azért sem várható el egy ilyen központi bizottságtól, mert még a szentírás-magyarázók sem hiszik el valójában, hogy már eljött az Isten országa. Éppen ez mutatja inségüket.

2. Isten országának cselekvő előidézői

Az Isten országával kapcsolatos mai exegétikai beszédmód második egyoldalúsága abban érhető tetten, hogy az embert nem tekintik a baszileia cselekvő előidézőjének. Az újabb szentírás-magyarázatban minduntalan felbukkan az alábbi állítás: a baszileia egyedül és kizárólag Isten tette. Ezt az állítást többnyire az alábbi módon fejtik ki: az embernek imádkoznia kell azért, hogy eljöjjön a baszileia, fel kell készülnie rá, készen kell állnia a baszileia eljövételére, tájékozódásában hozzá kell igazodnia, aszimptotikusan felé kell közelednie, ám abszolúte semmit sem tehet sem megjelenésének előidézéséért vagy eljövetele meggyorsításáért, sem a feltartóztatásáért, főleg nem a megakadályozásáért. Isten országának létrejöttét csakis Isten maga idézi elő.

Ezek az állítások már régen mind toposszá szilárdultak a mai bibliatudományban. Annnyira közkeletűvé váltak, hogy normatív

szófordulatok egész rendszere fakadt belőlük. Helyesnek számítanak például az alábbi megfogalmazások: „Isten országa betör a világba”, „Isten uralma érvényre jut”. Rossznak számít ellenben például a „felnövekszik Isten országa”. Kifejezetten tilosak viszont az efféle megfogalmazások: „Isten országán munkálkodni”, „Isten országát felépíteni”, noha ezek a pietizmusban, a német közösségi mozgalomban és a katolikus ifjúsági mozgalomban még maguktól értetődők voltak.

Az említett egyezményes megfogalmazásmódok mind az alábbi premisszából fakadnak: a baszileia egyedül és kizárólag Isten tette, s az ember bárminemű közreműködése nélkül jön el. Itt természetesen egy pillanatig sem szándékozom vitatni, hogy a baszileia Isten tette. De mindent elmondtunk már ezzel? Nem kellene-e Jézus felől kiegészítenünk ekképp: a baszileia eljövetele az ember tette is? Nem kellene-e azt mondanunk: ahogyan a baszileia eljövetele „teljes egészében és maradéktalanul” Isten műve, pontosan ugyanígy „teljes egészében és maradéktalanul” az ember műve? Véleményem szerint ezzel a megfogalmazással adjuk vissza a leghűbben az ezzel kapcsolatos bibliai szöveghe-lyek értelmét is. A baszileia eljövetele a Biblia szerint is Isten szabadsága és az ember szabadsága között lejátszódó történet.

3. Isten országának társadalmi aspektusa

Az Isten országára vonatkozó mai exegétikai beszédmód harmadik egyoldalúsága abban rejlik, hogy nem esik szó Isten országának társadalmi aspektusáról. Ha a baszileia jelenlétére irányuló kérdés fölvetődésekor sor kerül is legalább a probléma középpontjának a taglálására, e harmadik pontot még mindig egészen periférikusan érintik a viták. Léteznek – legalábbis a német nyelvű folyóiratokban és lexikonokban – az Isten országáról szóló hosszú cikkek, amelyek egyetlen szót sem vesztegetnek annak társadalmi aspektusára – vegyük csak szemügyre például a *Theologische Realenzyklopädie* XV. kötetében található „Herrschaft Gottes” szócikk újszövetségi részét. A baszileia az efféle szócikkekben különös lebegésben van. Nincs helye a világban. Jézusban rövid időre kézzelfogható lett. Most pedig újra lóg a levegőben, mint távoli ködfolt.

Észre sem veszi az újszövetségi szentírás-magyarázat, mennyire erőszakot tesz a fogalom teljes ószövetségi történetén azzal, hogy Isten uralmát elkülöníti a társadalmi szférától. Az Ószövetség mindig társadalmi értelemben érti a „királyt” és a „királyságot”. Aki király akar lenni, annak szüksége van népre, különben nem király. Az uralom az uralom konkrét terét követeli meg, olyan helyet, ahol láthatóvá válik. Ezért nem létezik Isten világban gyakorolt uralma az ezt elismerő nép nélkül.

Az Újszövetségben sehol sem kérdőjeleződött meg az Isten uralmának ez az ószövetségi alapvető állandója. Jézus felfogásá-

ban Isten országának nemcsak a maga ideje van meg – ez az idő most köszöntött be –, hanem a helye is, ahol láthatóvá és megragadhatóvá válik. Ez a hely Izráel. Ahogyan van καιρός-a, Isten országának ugyanúgy van τοπός-a is: Isten országa nem utópia. Megragadhatóvá és szemlélhetővé válik – először magában Jézusban, majd pedig szükségképpen Isten népében is, amelyet Jézus mint új társadalmat maga köré gyűjt. Hogyan is beszélhetnénk a tárgyhoz hűen Isten országáról, ha nem beszélünk mindig Istennek erről az utolsó időbeli népéről is?

4. Időközi mérleg

Ennyit elsőre a mai szentírás-magyarázat Isten országával kapcsolatos beszédmódjának súlyos egyoldalúságairól. A következőképpen foglalhatnánk össze őket:

(1) a mai exegézis világosan látja, de nem veszi komolyan Isten országának jelenaspektusát;

(2) nem veszi számításba az embert mint Isten országa eljövetelenek cselekvő előidézőjét;

(3) végül – legalábbis az európai – szentírás-magyarázat szintje egyáltalán nem érzékeli Isten országának társadalmi aspektusát.

E három egyoldalúság természetesen szorosan összefügg egymással: mindegyik esetben Isten országának áthelyezéséről-elfojtásáról van szó. Isten országa a jelenből a jövőbe kényszerül, az egymással összefonódó isteni és emberi cselekvés helyett tisztán isteni cselekvés lesz belőle, valamint a népében megragadható konkrét helyéről valamiféle lebegő helynélküliségbe kerül.

A részleteket illető bámulatosságot ismeretgazdagság dacára a szentírás-magyarázat mindezzel megdöbbenően messze eltávolodott Isten országának tényleges jézusi hirdetésétől. Azt, hogy ez valóban így van, a ma este rendelkezésemre álló időkeretben csak néhány kiválasztott példa segítségével világíthatom meg. Előadásom második felében három szöveget próbálok meg értelmezni: az Isten országa eljöveteleének időpontjával kapcsolatban a szántó földbe rejtett kincsről és az értékes igazgyöngyről szóló kettős példabeszédet (Mt 13,44-46), az ember mint Isten országának cselekvő előidézője problematikával kapcsolatban a talentumokról szóló példabeszédet (Mt 25, 14-30), s végül Isten országa társadalmi aspektusának problematikájával kapcsolatban a magvetőről szóló példabeszédet (Mk 4,3-8). Az, hogy kizárólag példabeszédeket választottam ki az exegétikai magyarázat szemléltetése céljából, természetesen azzal függ össze, hogy itt a jézusi hagyomány különösen biztos talaján állunk.

II. Exegétikai szűrőpróbák

1. A szántóföldben elrejtett kincsről szóló példabeszéd, avagy Isten országának ideje

A szentírás-magyarázatban eddig öt különböző álláspont rajzolódt ki a Mt 13,44-46 témájának a pontosabb meghatározására. Mondhatjuk azt, hogy a példázat Isten országának mérhetetlenül értékes voltát akarja kidomborítani: a baszileia olyan értékes, mint a ragyogó kincs és a csillogó igazgyöngy.

Mondhatjuk azt is, hogy a korlátlan áldozatkészségről szól a példabeszéd: a baszileia kedvéért mindenünket oda kell adnunk.

Egy harmadik értelmezési pozíció az alkalom egyszerűségét hangsúlyozza: ilyen kincset, ilyen igazgyöngyöt csak egyszer találunk életünkben. S így van ez a baszileiával is: az órát, amelyben rábukkanunk Isten országára, azonnal ki kell használnunk, hiszen nem tér vissza többé.

Egy negyedik értelmezési pozíció a megtaláló rosszhiszemű cselfogására helyezte ki a szántóföldben elrejtett kincsről szóló példázatot: a föld megvásárlásakor nem lett volna szabad elhallgatnia a kincs létét, ám célratörően és kíméletlenül pontosan ezt tette, hogy magának szerezze meg a kincset.

Egy ötödik értelmezési pozíció a kincs megtalálójára gyakorolt lenyűgöző hatásra futtat ki mindent. Örömtől eltelve fogja magát, eladja mindenét, s megszerzi a kincset. Így van ez Isten országával is: aki rábukkan a baszileiára, akár a vakszerencsének köszönhetően, mint a napszámos, akár hosszas keresgélés után, mint a kereskedő, annak nem kell többé hosszasan töprengenie. A meglett kincs ragyogása kimondhatatlan örömmel tölti el. Szívesen eladja mindenét, hiszen ezzel élete üzletét csinálja meg.

Melyik értelmezési pozíciónak van igaza? Az egyik mellett dönteni a másik négy ellenében a parabola elbeszélésszerkezetének figyelmen kívül hagyását jelentené. Egy parabolát megérteni ugyanis nem azt jelenti, hogy az elbeszélés friss húsát lefejtve felmutatjuk a tertium comparationis csontvázát, hanem azt, hogy engedjük, csábítson el, s magával ragadva vezessen el bennünket a dologhoz, amelyről szó van. Ennélfogva parabolánkban nem egyszerűen a „kincs”, a „mindent eladás”, „az alkalom egyszerűsége”, a „megtaláló rosszhiszemű cselfogása” vagy a „meglett kincs lenyűgöző hatása” a tertium comparationis, hanem a parabola ezt mondja: Isten országával úgy áll a helyzet, mint a történet egészével, amelyben mindez megtörténik. Ahogyan egyszer valaki a vakszerencsének köszönhetően kincsrre bukkan, amelynek ragyogása lenyűgözte őt, mindenét eladta érte, és a kincset kíméletlenül megszerezte magának, ugyanígy jön el Isten országa is. S ahogyan másvalaki egy szép napon megtalálta és mindenét pénzzé téve megvásárolta az álmaiban régóta megjelenő igazgyöngyöt, pontosan így jön el Isten országa is. Isten országa: történet.

Az általunk tárgyalt összefüggésben az alábbi mozzanat a döntő: ez a történet nem valamilyen, még ránk váró jövő valamikorjában történik meg, hanem Jézus igehirdetésének az órájában, és nem is valamiféle homályos mindenütt-és-sehol valaholjában, hanem ott, ahol Jézus van, és ahol egybegyűjti Izráelt. Isten országát most találjuk meg, most vásároljuk meg. A kincset és az igazgyöngyöt nem proleptikusan, nem anticipatorikusan és nem is dinamikusan, hanem reálisan szerezzük meg. A példabeszéd éppenséggel nem azt mondja, hogy Isten országával pontosan úgy vagyunk, mint a kereskedő az igazgyönggyel, amelyet megszerzett ugyan, ám az egyelőre még nem került a birtokába.

Sőt, még egy lépéssel tovább kell mennünk: a kettős példabeszéd jórészt a praeteritum idejében szól. Ezt a fajta múltat azonban nem szabad túlértékelnünk. A parabolák elbeszélése többnyire egy megszabott mintát követ: „Volt egy gazdag ember, akinek volt egy sáfára”, „Valakinek volt két fia”, „Az egyik városban volt egy bíró”. Szerintem azonban a példabeszédben használt múlt időnek van még egy további, nagyon pontos jelentése. Jézus nemcsak azt beszéli el, hogy most mi történik körülötte, hanem azt is, hogy mi történt ővele. Ő maga találta meg Isten országát. Isten országa teljes lenyűgöző erejével beragyogta őt, s így ő nem is tehetett mást, attól kezdve csak ennek az országnak élt, és hozzáférhetővé tette azt Izráel számára.

A szántóföldben elrejtett kincs és az értékes igazgyöngy példázata olyan történetként beszél Isten országáról, amely Jézussal már megtörtént, és amely most vele a középpontban folytatódik tovább. A példabeszéd előfeltételezi Isten országa jelenlétét, és pedig minden megszorítás nélkül.

2. A talentumok példázata, avagy az ember Isten országának cselekvő előidézője

Itt is az Isten országáról szóló példázattal van dolgunk, mint az a kontextusból egyértelműen kiderül. Szervesen kapcsolódik ugyanis a tíz szűzről szóló példabeszédhez, amelyet maga Jézus határozott meg a mennyek országáról szóló példabeszédként.

Ám még ilyen támpont hiányában is posztulálhattuk volna, hogy Isten országáról szóló példabeszéddel van dolgunk. Hiszen eredetileg alighanem minden Jézus-példabeszéd Isten országának eljövételéről szólt. Jézus azonban mindig új, egymással gyakran ellentétes szempontok szerint tematizálja ezt az eljövételt. Míg a magától származó szökkenő mag példabeszéde (Mk 4,26-29) azt domborítja ki, hogy az embernek nem áll hatalmában Isten országa eljövételét előmozdítani – vagyis Isten országának a csodáját hangsúlyozza –, addig a talentumok példabeszédének elbeszélése szerint csak akkor jöhet el Isten országa, ha az ember a végső erőfeszítéssel és a legnagyobb kockázatot is vállalva dolgozik a baszileia ügyének előmozdításán.

A talentumokat szétosztó „úr” alakjából kiindulva léphetünk be legkönnyebben a példabeszéd képi világába. Itt a Jézus példabeszédeiben viszonylag gyakran felbukkanó erkölcstelen alakok egyikéről van szó. Az illető rettentően gazdag, hiszen nagy pénzüsszegeket oszt szét alkalmazottai között: egy talentum körülbelül 40 kg ezüstpénz. Ezenkívül hencegő is, hiszen azt mondja 200 kg ezüstről, hogy ὀλίγα, azaz csekélység. Ez természetesen kifejezetten understatement, az antik rhétorika fogalmával: εἰρωνεία. Azt pedig, hogy erkölcstelenül űzi üzlelmeit, kifejezetten megfogalmazza a harmadik alkalmazottjának: „...tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vettem, és onnét is gyűjtök, ahova nem szórtam?” (Mt 25,26, vö. Lk 19,22). Vagyis hitvány üzleti módszerekhez folyamodik; kizsákmányol másokat; uzsorakamatra kölcsönöz; behajtja az adósságot; harácsol; magas kockázatot vállalva spekulál.

Az első és a második alkalmazott szakasztott mása a főnökének. Míg ő idegenben intézi az üzleti ügyeit, ők 100–100%-kal gyarapítják a rájuk bízott tőkét. Ezt tiszta módszerekkel természetesen nem tudták volna megtenni, a jogszerűség határain túllépve, azaz pontosan az uruk cselekedeteihez hasonló tetteket végrehajtva sikerülhetett csak nekik.

A harmadik alkalmazottat viszont egyenesen úgy jellemzi a példabeszéd, mint aki fél az ilyen módszerektől és az effajta kockázattól. Nem vállalkozik semmire, még arra sem, hogy egy bankba befizesse a neki megőrzésre átadott pénzt. Hiszen még egy bank is csődbe mehet. Elássa a főnök pénzét, amivel nem veszít semmit, de nem is nyer egyetlen fillért sem. Ám épp ezzel veszített el mindent. Hiszen olyan cég alkalmazottja, amely fontosnak tartja a villámgyors cselekvés képességét, a kockázattal vállalási hajlandóságot és a magas hozamot. A harmadik alkalmazott nagy ívben repül, szakmai egzisztenciája megsemmisült.

Ahogy a szántóföldben elrejtett kincs példabeszéde esetében, úgy itt sem szabad a történet egy tetszőleges részletét Isten országával azonosítani. Nem, a történet egésze beszéli el, hogy nyerhetjük el Isten országát. Nem nyerhetjük el Isten országát, ha a félelemtől mozdulatlanok vagyunk dermedve, ha a polgári korrektséget tartjuk szem előtt, és gondosan bebiztosítjuk magunkat: csakis akkor nyerhetjük el, ha készen állunk kockázatot tenni, ha a végsőkig elszántak vagyunk, ha abszolút megfontolás nélkül is hajlandóak vagyunk cselekedni. Hasonló gondolatmenetet vázol a jövőjét kíméletlenül bebiztosító, hűtlen intézőről (Lk 16,1-8), csakúgy, mint a merénylőről szóló példabeszéd, aki rendkívül elszántan készült fel egy előkelő megölésére (Tamás ev. 98).

Jézus nyugodtan mondhatja a példabeszédeiben, hogy a baszileia mint tiszta isteni csoda magától jön el; azt is ugyanilyen nyugodtan mondhatja azonban, hogy a lehető legnagyobb erőbevetéssel kell megpróbálnunk megragadni ahhoz, hogy el tudjon jönni. Mindkettőt egyszerre kell nyíltan állítani, ha a tárgyhoz

hűen akarunk Isten országáról beszélni. E két aspektus egyikét sem szabad kihagyni – ugyanúgy, ahogyan a baszileia jelen- és jövőaspektusa feszültségét sem szabad feloldani.

3. A magvető példázata, avagy Isten országának társadalmi aspektusa

Ez a példabeszéd is a baszileia eljövételét ecseteli, s itt is érvényes, hogy nem szabad egyetlen elemét kiragadnunk, hanem a példabeszédet a maga egészében kell összefüggésbe hoznunk a baszileiával. Tökéletesen hamis volna tehát azt mondani, hogy csakis a végül a száron kifejlődő bőséges termés Isten országa. Nem, az egész példabeszéd az eljövételét ecseteli, az elejétől a végéig. Az ország eljövételéhez szükséges elemek közé tartozik a mag elszórásának az órája, közéjük tartoznak a kiszórt magban súlyos kárt okozó ellenfelek csakúgy, mint az ellenségek mesterkedései dacára beérő bőséges termés.

A magvető példabeszédének értelmezésénél azonban még egy másik fajta szűkítés is elutasítandó. Gyakran hallani azt a felfogást, hogy a mag az Ige, s Isten országa ezért mindmáig csakis az Ige révén van jelen a világban. Csak az idők végén lépi át az ország az Ige dimenzióját, s lép elő teljes valóságában. Mint mondtam, ez is a szöveg súlyosan szűkítő értelmezését jelenti. E példabeszéd legrégebb, rendelkezésünkre álló kommentárja szerint (Mk 4,13-20) a mag természetesen Isten igéjére utal, ez a kommentár azonban – s ez gyakran elkerüli az értelmezők figyelmét – a „mag”-ot ugyanakkor az emberekre is vonatkoztatja, akikkel bevetetik a föld.

A Mk 4,13-20 szerint vannak, akik köves talajra, vannak mások, akik tövises közé, s végül olyanok is vannak, akik jó földbe hullanak. A német nyelvterületen használt egységes bibliafordítás igyekszik kiiktatni ezt az ellentmondást. Egyszerűen így fordítja a mondatot: „Vannak olyanok, akiknek az esetében köves talajra hullik az ige” stb. Nem ez áll azonban az eredetiben. A Mk 4,13-20 szakaszban oscillál a jelentés: az ige és az ember is értelmezhető elvetett magként.

Az akkori hallgatók számára nem is volt ez ellentmondás. Egyfelől ugyanis a görög kultúrtérből közismert volt az a képzet, hogy a nagy ember képes a szavait mint magokat hallgatói szívébe plántálni. Másfelől pedig a keleti kultúrtérből ismerős volt az az elképzelés, hogy egy egész nép magként vettetik el. A Jer 31,27 így fogalmaz: „Íme, jönnek napok – mondja az Úr –, amikor bevetem Izráel házát és Júda házát emberek magvával.” A próféta arra utal, hogy az utolsó időben ismét növekedni fog Isten népe. Az Oz 2,25 még radikálisabban fogalmaz. Itt Isten újra beveti népével a földet. Új kezdetet hirdet a népével, amely végtelen bőséghez és termékenységhez vezet.

Rossz hermeneutikát művelnénk, ha figyelmen kívül hagyánánk a magvetőről szóló példabeszédnek ezt az ószövetségi hátterét, az őskeresztény értelmezésből pedig átvennénk ugyan az ige elvetésének a motívumát, az emberét viszont nem. A kettő között tárgyyszerűen nincs is semmiféle ellentmondás. Jézus azt akarta mondani: az evangélium magva elvetetett, és most ez az evangélium hozza létre újrateremtő Igeként az igaz Izráelt. Isten utolsó időbeli népe már mindenképpen megéri, bármekkora legyen is ellenségeinek romboló hatalma.

Jézusnál tehát a baszileia eljövételéhez nemcsak az igét szükségessé hirdetni, hanem Isten végidőbeli népét is meg kell alkotni. Rémisztő jelenség, hogy milyen sok szentírásértelmezőnek sikerült teljesen kiiktatnia – akárha részleges vakságtól sújtva – az Isten országáról szóló fejtegetéseiből ezt a társadalmi aspektust, és légüres térben kijelölni Isten országnak a helyét. Szándékomban áll beszélni még arról, hogy miért van ez így. Előbb azonban itt az ideje szisztematikusan összefoglalni azt, ami a három szűrőpróbánk során láthatóvá vált, és egy kicsit tovább is gondolni azt.

III. Szisztematikus megfontolások

1. Még egyszer: Isten országa eljövételének időpontja

Jézus volt az Izráelben, aki elemi erővel megértette: a próféták által megígért jövő itt van. Csak ezzel érthető meg rendíthetetlen beteljesítéstudata. Csak így érthető meg, miért nevezte boldognak tanítványait: „Boldog az a szem, amelyik látja, amit ti láttok. Mondom nektek, sok próféta és király szerette volna látni azt, amit ti láttok, de nem látták meg” (Lk 10,23-24).

Ha viszont itt van a próféták által megígért jövő, akkor semmi egyéb nem hiányzik már. Ezért nem szabad a baszileia jelen idejét még egyszer felosztani, mondván: Isten országa Jézusban kezdeményszerűen megérkezett már ugyan, de az, hogy a továbbiakban mi történik, Isten emberi döntéssel nem befolyásolható rendelkezéseitől függ. Jóllehet jámbornak hat ez az állítás, valójában azonban az a közkeletű felfogás, hogy nem tudunk hatni Isten országára, veszélyes és hamis. Csak akkor nem tudunk dönteni valamely ajándékról, ha az merőben az ajándékozó kegyéből fakad. Ám mihelyt megkaptuk, rendelkezhetünk is vele, sőt akkor kifejezetten az a rendeltetése, hogy birtokunkba vegyük és használjuk.

Ezért mondja Jézus a Lk 17,21 szerint az izráelieknek, akik azt gondolták, hogy a baszileia eljövetele előtt még a legkülönbélebb előjeleknek kellene beteljesülniük: ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐν τῷς ὑμῶν ἐστίν, azaz: „Isten országa ugyanis közöttetek van.”

Egyszerűen nem értjük megfelelően Jézus üzenetét, ha úgy fogalmazunk, hogy Isten ajándékozza ugyan az országát, de pillanatnyilag még nem teljesen; engedi elérkezni – de csak ap-

ránként; kinyilatkoztatja azt – de csak proleptikusan. Pontosan ugyanannyira nem mondhatjuk mindezt, mint azt sem, hogy Jézus igaz Isten ugyan, de csak kezdeményszerűen; benne Isten emberré lett, de csak apránként; benne Isten kinyilatkoztatta ugyan magát, de csak anticipatorikusan.

Ha valóban megkaptuk ajándékba Isten országát, akkor Isten nem tart vissza semmit belőle. Ebben az esetben rendelkezhetünk róla, ekkor felőle nézvést minden, maradéktalanul minden jelen van. Ha Isten országa még sincs teljesen, megszorítások nélkül jelen, ennek nem az az oka, hogy Isten visszatart még valamit, hanem csakis az, hogy mi nem ragadtuk meg még teljesen. Csak ebből az okból volt kénytelen Jézus Isten országának jelenlétéről és jövőjéről, illetve közelségéről beszélni.

Mivel már birtokunkba került ez az ország, ezért beszélhet Jézus a jelenlétéről. Ahol hisznek Isten országában és ahol hátrálnak a démonok, ott már eljött Isten országa. Mivel azonban az országot még nem mindenütt vettük a birtokunkba, ezért illeti meg a jövő dimenziója, s ezért kell így imádkozni: „Jöjjön el a te országod.” Végül pedig a feszültséget, hogy Isten országa mindenkor a birtokunkba keríthető, de éppenséggel még nem kerítettük birtokunkba, nyelvileg a „közelség” fogalma fejezi ki. Isten országa karnyújtásnyira van, de még nincs, s nem is lesz jelen mindaddig, amíg Izráel meg nem tér.

Ha így nézzük a dolgokat, akkor nincs többé ellentmondás a baszileia jelenlétéről, illetve a jövőbeli eljövételéről szóló szövegek között. Jézus igehirdetésének a Mk 1,14-ben olvasható summáriuma pedig hirtelen meghökkentően konzisztens lesz. Isten felől nézvést most kapjuk ajándékba a megígért jövőt. Itt a pillanat: *πεπλήρωται ὁ καιρὸς*. Ám Isten országa ettől még nincs egyszerűen jelen, hiszen Isten erőszakkal nem juttathatja érvényre. Isten felkínálta az országot Izráelnek. Lehetőségként a közvetlen közelben van: *ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ* - „Közel van az Isten országa!” Tehát csak egyetlen dolog hiányzik még: nem a baszileia, hanem Izráel bűnbánata és hite. Ezért: *e felszólítás: μετανοεῖτε καὶ πιστεῦετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ* - „Tartsatok bűnbánatot, és higgyetek az evangéliumban!”

Ahol tehát birtokba vették Isten országát, ahol bűnbánatot gyakorolnak, ott Isten országa a jelen lesz, s ha a jelen lesz, akkor Isten felől nézvést semmi sem hiányzik már. Azonban egy megszorítás érvényes marad erre a jelenre: a baszileia még nem mindenütt van jelen a világban. Komolyan kell venni, hogy minden történet elemei szorosan összefüggenek egymással. Nemcsak a saját bűnbánat félszívúsége, hanem a bűnbánat elutasítása a közvetlen közelünkben is homályba burkolja Isten országa jelenlétét. Teljességgel jelen van, de üldözések közt.

2. Még egyszer: az ember mint Isten országának cselekvő előidézője

Ha úgy fogalmazzunk, hogy Istentől mindent megkaptunk ajándékba, s csak az ember tartóztatja még fel hitetlensége révén a baszileia eljövetelet, az azt jelenti, hogy minden olyan szöveget komolyan vettünk, amely azt követeli meg, hogy az ember maradéktalanul vesse latba minden erejét az Isten országáért. Ez a Jézus által oly drasztikusan leírt erőbevetés nemcsak az Isten országához szükséges diszpozíciót teremti meg, hanem valóra is váltja Isten országát. Ebből a szempontból teológiailag nem lehetnek eleve hamisak az olyan megfogalmazások, mint „Isten országát építeni” vagy „együtt munkálkodni Isten országán”. Ám félreérthetők. Hiszen lehetne szinergetikusan értelmezni őket: a munka egyik részét végzi Isten, a másikat végzi az ember – márpedig ez csakugyan alapvetően hamis volna.

Vannak azonban más nyelvi lehetőségek is, melyeket már az Újszövetség elkezd kibontani. Ilyen lehetőségre példa az, ahogyan a János-evangélium szerzője érzékenyen átalakítja Jézus Isten országával kapcsolatos üzenetét. Ez a transzformáció egészen rendkívüli teológiai teljesítmény. Nemcsak arról van szó, hogy János radikálisan megragadta a baszileia jelenaspektusát, hanem arról is, hogy csodálatra méltó világossággal dolgozza ki, hogyan fonódik egybe Isten és a hívők munkája. Isten végzi a maga művét, de Jézus is ugyanezt a művet végzi, a hívők pedig még Jézusnál is nagyobb tetteket fognak végbeinni (Jn 14,12). Az ilyen merész kijelentések teológiailag korrekt voltát azzal támasztja alá az evangélista, hogy hangsúlyozza: „a Fiú önmagától semmit sem tehet, hacsak nem látja, hogy mit tesz az Atya; mert amit ő tesz, azt teszi a Fiú is, ugyanúgy, mint ő” (Jn 5,19). Hasonló érvényes a hívekre.

Ezért – a János-evangélium szóhasználatával összhangban – Isten országával kapcsolatban is teljes joggal beszélhetünk Isten művéről és az ember művéről. A baszileia eljövetele teljes egészében és maradéktalanul Isten műve, és teljesen és maradéktalanul az ember műve. Ez a nyelvi modell persze csak azzal a kikötéssel tartható, hogy benne Isten műve és az ember műve nem egymástól elkülönítve áll egymás mellett, hogy az ember teljes egészében Isten tettét viszi végbe, s megfordítva, ha Isten teljes egészében az ember révén viszi végbe az Ő művét. Ekkor – a khalkédóni zsinat krisztológiai modelljének analógiájára – vegyítetlen egységről beszélhetnénk. Az ország eljövetele összevegyítetlenül és mégis szétválaszthatatlanul Isten műve és az ember műve.

E megközelítésmód biztosítaná Isten országa abszolút kegyelmi jellegének megőrzését, de az emberi szabadság komolyanvételeit is. Ugyanakkor azt is megakadályoznánk, hogy az ember munkálkodását a baszileia létrehozásán moralizmusként és egyedül az ember hatalmába tartozóként ragadjuk

meg fogalmilag. Hiszen ebben az esetben pontosan azt jelenti a baszileia létrehozásán munkálkodni, hogy az ember engedi Istent cselekedni azáltal, hogy meghal saját tervei és életpályái számára, s egyedül Isten tervére és akaratára bízza magát.

3. Még egyszer: Isten országának társadalmi aspektusa

Az a kérdés, hogy az ember képes-e egyáltalán erre. Nem az történik-e, hogy minden fennkölt öncsalással, amelyre képes, újra és újra a saját akaratát nyilvánítja Isten akaratává, és Isten műveinek adja ki azokat a tetteket, amelyekben önmagát ünnepli? Csak egyetlen orvosság létezik ez ellen az épp a hívó embert érintő, nagyon szörnyű kísértés ellen: az, hogy az egyes ember gondolkodásával és cselekedeteivel beilleszkedik Isten népének a közösségébe, amely nemcsak a testvéri és nővéri correctiót biztosítja, hanem felkínálja Izráel felvilágosodástörténetének az Írásban mértékadóan megőrzött összegyűlt tapasztalatát is. Az egyes ember mint egyes ember hagyománytalan, s így felvilágosulatlan is. Naiv módon minden hibát újra és újra elkövet, amit ember valaha elkövetett. Isten országának létrehozása ezért nem is történhet meg az elkülönült egyén révén: ez csakis az egyház eleven közösségébe szervesen beleilleszkedő egyén révén lehetséges. Isten országának szüksége van népre.

Isten országának természetesen azért is van szüksége népre, mert Isten uralma az egészre, nemcsak részterületekre irányul. Isten uralma az embernek nemcsak a szívét akarja átváltoztatni, hanem a testét, a környező világot, a társadalmat is, amelyben él. Ha Isten uralma csak a mindenkor egyes ember átváltoztatását célozná, a társadalomét azonban nem, akkor az semmiképp sem királyság, baszileia volna. Csak akkor jött létre a világban Isten országa, ha az egész társadalom minden életterületén Isten társadalmi rendje szerint él. Pontosán ez Isten népének az értelme.

Ebből a szempontból fölöttébb kérdéses az a megfogalmazás, hogy Isten országa elérkezett már ugyan, de csak Jézus személyében. Egyes emberben semmiképp sem jöhet el Isten országa. Vagy társadalmi alakban jelenik meg, vagy egyáltalán nem jelenik meg. Ezért is próbálta meg Jézus fellépése első órájától az utolsóig Izráelt Isten utolsó időbeli népévé összegyűjteni. Markión oly sok teológust lenyűgöző kijelentését, hogy maga Krisztus Isten országa, csak akkor látom elfogadhatónak, ha Krisztust Ádámhoz és Ábrahámhoz hasonlóan korporatív személyként vagy testének, azaz az egyháznak a fejeként gondoljuk el. Ám hívók nélkül, akik az egyház új társadalmában elfogadják a baszileiát, nincs Isten országa.

4. A halál mint az Ország eljövetelének a feltétele

Az Isten országának hirdetésével kapcsolatos bizonyos exegetikai tények szisztematikus számbavételére irányuló kísérletemet nem zárhatom le anélkül, hogy felhoznék egy ellenvetést a saját gondolatmenetemmel szemben. Ez alighanem az Isten országának itt kifejtett felfogásával szemben felhozható legsúlyosabb ellenvetés. A következőképpen fogalmaznám meg: nem Jézus történelmi sorsa révén vált-e véglegesen egyértelművé, nem e révén nyerte-e el végérvényes értelmezését a baszileia Jézus által hirdetett és a baszileiával kapcsolatos gyakorlati tetteiben megvalósított formája? Nem kellett-e meghalnia Jézusnak, s műve bevégzésének nem kellett-e a feltámadásnak, tehát minden történelem felülmúlásának a formáját ölteni? Nem kell-e ezért a mi húsvét utáni szituációnkra az alábbi teológiai szabályt megfogalmaznunk: itt, a történelemben Isten országa csakis a meghalás formájában lehetséges, a baszileia voltaképpeni formája pedig történelemtranszcendens, azaz helye a halál túlvilágában jelölhető ki?

Ezt a felfogást akkoriban dolgoztam ki, amikor tizennégy évvel ezelőtt tanítani kezdtem Tübingenben, és többször ki is fejtetem előadásaim során. Úgy hittem akkoriban, a közeli parúszia várásának a problémája is megoldható a segítségével: Krisztus parúszijának és a baszileia bevégzett alakjának a helye az ember halálában jelölhető ki, ott, ahol a megdicsőült időben minden történelem transzcendáltatik és egybe is gyűjtetik. S mivel a halál minden emberhez közel van, a halál révén éppenséggel Jézus parúszijája és az Ország végérvényes eljövetele is közel. Ez az egész az én exegetikai problémámat jelezte Isten országának jézusi hirdetésével.

Azóta nem tudnám már így megfogalmazni a dolgokat. Nem azért, mintha hamisnak tartanám az akkoriban mondottakat. De a baszileia halálban tetten érhető közelségéről alkotott modellem grandiózus egyoldalúságban szenvedett, és éppen emiatt nem volt teljesen méltányos a Bibliával.

A Biblia makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy Isten országa már itt, ezen a földön alakot ölt. Az Újszövetség éppenséggel nem azt állítja, mint amit Ezdrás negyedik könyvének a szerzője, hogy ez a korszak nem képes meghozni, amit Isten ígért (4Ezdr 4,26sk). Az idő beteljesedett, mondja Jézus, a megígért idő beköszönt: itt, ebben a történelemben.

Természetesen igaz, hogy a Jézus által hirdetett baszileia csak az ő halálával és feltámadásával kapta meg végső, konkrét formáját. Isten országa attól kezdve valóban csakis a halál révén, a halálon át létezik. Csak egyszer végre komolyan végig kellene gondolnunk, hogy az újszövetségi teológia szerint a hívő számára a voltaképpeni halál nem az élet végén következik be, hanem már a keresztségben megtörténik. A kereszstelendő itt meghal a régi élete számára, hogy Isten színe előtt kezdjen új életet; itt meghal a régi társadalom számára, hogy Isten népének új társa-

dalmában éljen; itt meghal addigi élete istenei és démonai számára, hogy csak az egyetlen, igaz Istent szolgálja. Ettől kezdve Jézus kínszenvedését hordozza a testében (2Kor 4,10), üldöztetést szenved, ahogyan Jézus üldöztetett, s mégis olyan, mint aki már életre kelt a halálból (Róm 6,13). Eljutni a hithez Pál szerint annyit tesz, mint uralomváltást végrehajtani. Ha számolunk azzal, hogy Isten Krisztusban képessé tesz bennünket erre az uralomváltásra, akkor azzal is számolnunk kell, hogy Isten uralma az egyházban haladéktalanul megkezdődhet.

IV. Kitekintés

Végezetül marad a kérdés: miből fakad a szentírás-magyarázat ínsége Isten országának jézusi meghirdetésével kapcsolatban? Miért okoz a szentírás-magyarázatnak akkora nehézséget helyesen meghatározni Isten országa eljövételének időpontját? Miért okoz neki akkora nehézséget komolyan venni az embert mint az ország cselekvő előidézőjét? S miért okoz neki akkora nehézséget érzékelni, hogy az ország társadalmi alakot ölt? Vajon távol akarják tartani maguktól a szentírás-magyarázók Isten országát az elfojtással, vagyis azzal, hogy a távoli jövőbe helyezik, hogy azt állítják, csakis Isten rendelkezhet róla, hogy a tiszta helynélküliségbe számúzik?

Ezt feltételezni nemcsak igazságtalan volna, hanem naiv is. A gondos történeti elemzésből, amely azt vizsgálná, hogyan alakult ki a mai szentírás-magyarázat Isten országának jézusi hirdetéséről alkotott képe, nagyon gyorsan kitűnnék, mekkora szerepet játszottak ebben a régebbi exegetikai pozíciók ellenében kialakított álláspontok, valamint a társadalomban és az egyházban szerzett igen konkrét tapasztalatokra adott reakciók.

Így például a baszileia társadalmi aspektusának az elfojtása nem más, mint az Isten országának az egyházzal vagy a társadalommal, netán az állammal való azonosítására adott reakció.

A baszileia eszkatológikus betörésének erőteljes hangsúlyozása arra a 19. századi filozófiai és teológiai felfogásra adott válasz, amely az emberi erkölcsiség egyre előrehaladó tökéletesedési folyamataként fogta fel Isten országát.

Az a veszedelmes álláspont, amely szerint nem játszhatunk cselekvő szerepet Isten országa létrehozásában, az Újszövetség szotériológiájától messze eltávolodott keresztény moralizmusra adott reakció.

Végül eszkatológikus fenntartás túlhangsúlyozása az olyan egyháztapasztalatra adott válasz, amely az egyházban nem képes már semmit sem látni a szeretett hitves szépségéből.

A mai szentírás-magyarázatnak az Isten országa jézusi meghirdetéséről alkotott képét sokkal erőteljesebben és átfogóbban meghatározzák a társadalomról és az egyházzól szerzett saját tapasztalatai, mint az egzegézis maga gondolja.

A szentírás-magyarázatnak ennél fogva nem elsősorban a módszerek további finomítására és a részletismeretek további gyarapítására van szüksége, hanem mindenekelőtt arra, hogy újra megtalálja a megfelelő helyet az értelmezéshez. Ennek a helynek azonban az egyháznak kell lennie, és pedig olyan egyháznak, amelynek tapasztalatai egybevágznak az egykor az újszövetségi egyház által szerzett tapasztalatokkal.

A szentírás-magyarázatnak az Isten országa jézusi meghirdetésével kapcsolatos insége ezért olyan egyházban fog megszűnni, amelyben újra megtörténik a kezdet csodája, olyan egyházban, amelyben csonkíthatatlanul hirdettetik az evangélium, amelyben megvigasztaltatnak a gyászolók, amelyben meggyógyíttatnak a betegek, amelyből kiűzetnek a társadalom démonai, amelyben nincsenek többé szegények, amelyben egyetértésre jutnak a gyülekezetek, amelyben mindig kiengesztelődés történik, amelyben a felix culpa nem szóvirág csupán.

Az ilyen egyházban nem jelentene többé problémát Isten országa jézusi meghirdetésének a megértése. Az ilyen egyházban végül a mindig szkeptikus teológusok is mondhatnák: „Igen, valóban elérkezett hozzánk Isten országa!” Mindez naiv álom és képtelen teológiai agyszülemény volna? Vagy pedig éppen séggel az igazgyöngy, melyet máris megvásárolhatunk? Vagy a szántóföldben elásott kincs, amelyet már régóta megtalálhatunk?

Ég Önökkel!

(Ábrahám Zoltán fordítása)